

OQSAROY TARIXIGA BIR NAZAR

Xakimov Jahongir

TKTI Shahrisabz filiali assistent o'qituvchisi

Tursunpulatova Parizod

Egamberdiyeva Husnida

TKTI Shahrisabz filiali talabalari

Anotatsiya: Ushbu maqolada Oqsaroyning bunyod bo'lish tarixi, uning ulug'vorligi, Amir Temur uchun qanday muhim ahamiyat kasb etganligi aks etgan. Shuningdek, mustaqillik yillarida amallga oshirilgan ishlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Oqsaroy, koshin, Klavixo, girh, peshtoq, Boburnoma, Temur tuzuklari.

O'zbekiston nafaqat Sharq balki, umumjahon sivilizatsiyasi o'choqlaridan biri hisoblanadi. O'zbek xalqi va uning buyuk farzandlari, allomayu-fuzolalari tomonidan qoldirib ketgan tarixiy meroslar, shaharsozlik, me'morchilik. Ilm-fanga mansub bo'lgan nodir kitoblar, ilmiy meroslar mana shu tabarruk zaminda yaratilgan.

Islom Karimov "Yuksak ma'naviyat va yengilmas kuch asarida" "Buyuk sivilizatsiya va madaniyat beshigi bo'lgan, ko'hna va hayratomuz tarixni o'zida mujassam etgan vatanimizdagi bebaho yodgorliklar, osori antiqalar haqida so'z yuritar ekanmiz, shu zaminda yashayotgan barcha insonlar ularni avvalo xalqimiz dahosining yorqin namunasi, ta'bir joiz bo'lsa, uning yuksak ma'naviyatiga qo'yilgan muazzam haykallar deb qabul qiladi –deb aytgan edilar.¹

¹ Islom Karimov "Yuksak ma'naviyat –yengilmas kuch" Toshkent. 2008. 159-bet.

O'zbekiston tarixida Qashqadaryo vohasi, jumladan Shahrisabzning o'ziga xos alohida o'rni bor. Bu yerda ne –ne buyuk shaxslar, allomalar yetishib chiqib, Shahrisabz nomini nafaqat O'zbekiston balki butun dunyoga tanitdi. Shahrisabz haqida Islom Karimov aytgan quydagicha fikr yuritgan. “Qadimiy va tabarruk Shahrisabz zamini g'oyat qutlug' maskandir. Jahon madaniyati bamisoli namoyondalarining zuvalasi mana shu tuproqdan olingan.”²

Olamda shunday nomlar borki, ular kishini xayolga cho'mdiradi, ularning sehri-u nomlarni eshitgani yoqi yozuvini ko'rganing hamon darhol ta'sir eta boshlaydi degan edi YUNESKO bosh direktori Fediriko Mayyor. Oqsaroy ham ana shunday nomini eshitgan odamni o'ziga mahliyo etadigan obidalar qatoriga kiradi.

Ma'lumki, Amir Temur davlat boshqaruvida muhim o'rin tutgan shaharlarning rivojlanishi uchun har tomonlama e'tibor qaratdi. Ayniqsa, Samarqand, Shahrisabz kabi shaharlarning obodonchiligi xushmanzaraligi va avvalo, davlat boshqaruvida tutgan o'rniga qarab ularning mudofaa tizimini mustahkamladi va sharq shaharsozligiga yangiliklar kiritdi.

Shahrisabz Amir Temur davlatining ikkinchi poytaxtiga, jangavor barloslarning yozgi qarorgohiga aylandi. Hofiz Abru guvohlik berishicha, Sohibqiron hukumronlik qilgan davrda shahar g'oyat gullab yashnagan. Uning vorislari, ayniqsa Ulug'bek, bobosi boshlagan binokorlik faoliyatini davom ettirib bu shaharni obod qildi. Ikkinchi poytaxtga davlat boshqaruvi ishlari, diplomatik munosabatlar muhim ahamiyat kasb etishi uchun Oqsaroyini qurishga buyruq beradi.

Bu haqida Zahiriddin Muhammad Bobur ham ta'riflaydi.” Temurbekning zodi-budi Keshtin uchun uni shahar va poytaxt qilurg'a ko'p sa'yi va ehtiromlar etdi. Oliy imoratlar Keshda bino qildi”³. Bundan ko'rinib turibdiki Bobur Mirzo ham Oqsaroyning naqadar ulug'vorligiga va Amir Temur uchun alohida ahamiyat kasb etganligi ko'rinib turibdi.

² Sharisabz 2700 yilligi. “Ming yillar meros” Toshkent. 2002. 3-bet.

³ “Amir Temur jahon tarixida” Parij.1996. 80-81-bet.

Yozma manbalarga ko'ra: "Oqsaroy dastlab turar joy va jamoat binosi sifatida qurilgan bo'lib, xonalar hovli atrofida joylashganligi aytilgan"⁴. Klavixoni yozishicha: "Saroyda podshohni kutib oluvchilarining o'tirishiga mo'ljallangan ayvonchalari qabulxona, poshoh va malikalar istqomat qilishiga mo'ljallangan bo'lma va bazm o'tkazishga mo'ljallangan juda keng va hashamatli zal" bo'lgan.⁵

Me'moriy mo'jiza hisoblangan muhtasham Oqsaroy majmuasi qurilishi 1380-yilda boshlangan bo'lsa, 1404-yilning kuzida ham afsonavor va beqiyos saroyda pardoz ishlari davom ettirilgan.⁶ Shaharning shimoli sharqidagi bosh maydonda joylashgan. Temur 1378-1379 yillarda Xorazmdan ustalarni olib keladi va shaharda ulkan obodonlashtirish ishlarini olib boradi. O'z davri uchun tengi bo'lmagan Oqsaroy Xorazmlik ustalar tomonidan qurilgan. Bu haqida Abdurazzoq Samarqandiy quydagicha ma'lumot beradi: "Temur ishga yaroqli bo'lganlarning hammasini Xorazmdan Mavoraunnahrga ko'chirish uchun buyruq berdi. Xorazmlik ustalar baland va salobatli saroy qurishdi, hozir u Oqsaroy nomi bilan mashhurdir" –degan. Oqsaroy qurilishida Xorazmlik ustalar qatorida mahalliy va boshqa mamlakatlardan kelgan ustalar ham qatnashgan. Peshtoqidagi yozuvlar orasida eronlik Muhammad Yusuf Tabriziy nomi ikki marta keltirilgan.

Oqsaroy poydevoriga qo'yilgan dastlabki g'ishtlar oltin qumdan tayyorlangan. Saroy bezaklari orasiga Alloh taolaga hamdu sanolar va Amir Temurga maqtoov so'zlari bitilgan.

Oqsaroy to'g'risida 1404-yilda Mavorounnahrda bo'lgan Ispaniya elchisi Klavixo ham o'z kundaliklariga yozib qoldiradi. U "Oqsaroyini o'z ko'zi bilan ko'rganini va hamon qurib bitkazilmaganini, ba'zi joylarining koshinli naqshlari tugallanmagan edi. Shunga qaramay, juda hayratlanganligini, uning nihoyatda go'zalligini yozgan"⁷. Oqsaroyini mahobati haqida turli tuman taxminlar yuradi.

⁴ O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Toshkent., 2003. 623-bet.

⁵ Ryu Gansalis Klavixo "Samarqandga sayohat kundaligi". Toshkent-O'zbekiston. 2010.147-148-betlar.

⁶ "Amir Temur jahon tarixida" Parij. 1996.153-bet.

⁷ Ryu Gansalis Klavixo "Samarqandga sayohat kundaligi". Toshkent-O'zbekiston. 2010.147-148-betlar.

Jumladan ertalab quyosh chiqayotagan paytda uni Buxorodan ko'rish mumkin bo'lgan.⁸

Oqsaroy qurilishida o'sha davr memorchiligiga xos murakkab usullar qo'llanilgan: katta xona gumbazi 4 ta katta ravoq va o'zaro kesishgan ravoqchalar hamda toqilar yordamida yopilgan. Bu qurilmalar sharafa va ganch bezaklari bilan pardoqlangan. Bezaklarning ko'p qismi kundal uslubida ishlangan. Nafis ishlangan oq, ko'k ranglar oltin xal bilan o'zaro uyg'unlashib ajoyib ko'rinish kasb etgan. Naqsh shakllari o'zaro takrorlanmagan. Bir ravoqdagi naqshda bir-biriga o'xshamaydigan 67 xil bezak gul bo'lgan.

Oqsaroyning o'ziga xos xususiyatlaridan biri-tomi tepasida ishlangan hovuzdir. Hovuzga suv Taxtaqoracha dovonidan qo'rg'oshin quvurlar orqali oqib kelib, undan sharshara hosil qilib pastga tushirilgan.

Bobur mirzo bu haqida quydagicha ma'lumot keltiradi: "hovli o'rtasida hovuz, to'rida gumbazli katta xona-devonxona, yonida kichik xona, hashamatli ravoqli bostirmalar, ichki tomonida haram va amirning xonasi joylashgan. Devonxona peshtog'ida arslon, quyosh tasviri va Temur davlatining uch halqa shaklidagi nishoni bo'lgan. Gumbaz ichi va yonlariga, burchaklaridagi minoralarga koshing'ishtlaridan qalqon shaklidagi g'irh naqshlar ishlangan. Bu naqshlar silliqlangan g'isht va feruza rangli sirkor parchindan yozilgan kufiy xatlar zamini yo'g'on ko'k belboqqa o'xshash mujassamotni tashkil etgan. Oqsaroy devorlaridagi ranglar jilosi, tarixiy, falsafiy va diniy mavzudagi, kufiy va suls yozuvlari, koshinkor bezaklar, islamiy, g'irh naqshlarning o'zaro uyg'unligi binoga ajoyib va sehrli mazmun bag'ishlagan. Ranglarning oy yorug'ida jilolanib, oqarib ko'rinishidan bino Oqsaroy deb nomlangan.

Professor Annemare Shimmel shunday deydi: "Temur o'z ona shahri Kesh, bugungi Shahrisabzda katta qurilish boshladi. Bu hashamatli saroy bo'lib, unga kiravirishdagi xona (zal) tashrif qiluvchilarni ayniqsa hayratga solar edi". Bobur

⁸ Xakim Sattoriy "Sohibqiron abadiyati". Toshkent. 2016. 239-bet.

ham bu qurilish to'grisida shunday deb yozgan edi: "Hech qachon shunday yoki shunga o'xshash me'morchilik inshoatini ko'rmaganmiz". Ktesifon esa "bu bino islom yozuvchilari uchun hatto islomdan oldingi hukumronlik davrining ramzi bo'lgan Iroqdagi Toqi Kisra Madinadan kattaroq va hashamatliroq edi deb ta'kidlagan". Shahrissabzdagi kirish zalini, Peshtoqni bir bor ko'rgan kishi albatta Boburning gapiga qo'shilmay iloji yo'q.⁹

Temur davrida yuksak buyodkorlik ishlari olib borilgan. Uni har bir zafarli yurishdan keyin imorat qurish odati bo'lgan. Uning Oqsaroyning koshinkor va parchinkor peshtog'ining guldor naqshlari orasiga "Agar bizning quvvat va qudratimizga ishonmasang bizning imoratlarimizga boq"-degan xitobnoma bitilganligi fikrimiz dalilidir.

Bir paytlar muhtasham, hashamatli, salobatli bo'lgan oqsaroy bizning davrimizgacha yemirilgan, buzilgan holda yetib keldi. Shunday bo'lsada qolgan ikki chekkasidagi minora saroy poydevorining bir qismigina saqlangan. bu esa uning go'zalligiga, ulug'vorligiga putur yetkazmagan. Bu salobatlilik va go'zallikka g'ishtlarning yaxlit bo'lib ko'rinishini ta'minlash, old va shimoliy devor yuzasini sirkor parchinlar bilan bir tekisda ishlash tufayli erishilgan. Hozirda Oqsaroyning umumiy balandligi 50 metr. Uning tepasiga ichidan aylana zinalar orqali chiqilgan. Oqsaroyni birlashtirib turgan peshtoqqa keladigan bo'lsak, uning balandligi 40 metr va eni 22.5 metr bo'lgan. Oqsaroy peshtoqining mahobatiga mahliyo bo'lgan Zahiriddin Muhammad Bobur "Muncha oily toq olamda qam nishon berurlar, Derlarkim Kisro toqidin bu buyukroqdir"-degan edi.¹⁰ Afsuski, Bu peshtoq saqlanib qolmagan.

Manbalarda keltirilishicha Buxoro xoni Ubaydullaxon 1707-yilda peshtoq tagida toj kiygan. Bu esa o'sha paytlarda peshtoqning butunligidan va keyingi davrda buzilganligidan darak beradi.

⁹ "Amir Temur shaxsining zamondoshlari tomonidan baholanishi va faoliyatining mustaqil O'zbekiston uchun ahamiyati". Toshkent.1997. 118-bet.

¹⁰ Zahiriddin Muhammad Bobur "Boburnoma". Toshkent. 1958.108-bet.

Qisqacha xulosa qiladigan bo'lsam, Hozirgi kunda Oqsaroyning go'zalligi va ko'rkamligi jihatidan dunyoni lol qiladigan darajada go'zaldir, uning ulug'vorligini saqlab qolish niyatida bugungi kunda qator ishlar amalga oshirilmoqda bu esa ko'rgan ko'zni quvontiradi. Qayta ta'mirlash vaqtida qadimiy chinorlar ham, oldin ekilgan kashtan daraxtlari ham saqlanib qolindi. Ular bilan birgalikda xorijdan keltirilgan daraxt ko'chatlari ham o'stirilmoqda. Hozirgi kunda umuman markaziy maydonning qiyofasi tubdan o'zgardi. Hozirda har qanday kelgan inson Oqsaroy va uning atrofiga ko'rishi bilan o'zini xuddi Temur davriga tushib qolganday his qiladi. Bularning hammasi hukumatimiz tashabbusi bilan amalga oshirildi. 2010-yilda madaniyat va sport ishlari bo'yicha vazirligi bilan kelishuv doirasida Dordon (Fransiya) departamenti Bosh kengashi Shahrisabz shahridagi Oqsaroy obyektida madaniy merosni qayta tiklash va saqlash sohasida tajriba almashish bo'yicha dasturni amalga oshirishga kirishgan edi. 2014-yil Prezident farmoni bilan Oqsaroy va uning atrofidagi maydonni oldingi holatini tiklash haqida farmon chiqarildi. Prezident farmoniga muvofiq qayta tiklash ishlari olib borilib tarixiy obida, yangi, zamonaviy tus oldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Islom Karimov "Yuksak ma'naviyat –yengilmas kuch" Toshkent..2008.
2. Sharisabz 2700 yilligi. "Ming yillar meros" Toshkent. 2002.
3. Zahiriddin Muhammad bobur "Boburnoma". Toshkent. 1958.
4. "Amir Temur jahon tarixida" Parij. Sharq".1996.
5. Ryu Gansalis Klavixo "Samarqandga sayohat kundaligi". Toshkent. O'zbekiston. 2010.
6. Xakim Sattoriy "Sohibqiron abadiyati". Toshkent.2016.
7. Amir Temur shaxsining zamondoshlari tomonidan baholanishi va faoliyatining mustaqil O'zbekiston uchun ahamiyati". Toshkent.1997.
8. "Temur tuzuklari" Toshkent. 2011.
9. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Toshkent. 2003.